

TÖRTÉNETI ÁBRÁZOLÁSOK ZALA MEGYÉRŐL

HISTORISCHE DARSTELLUNGEN ÜBER DAS KOMITAT ZALA

Wien Nö Landesbibliothek 1992

Sonder- und Wechselausstellungen der
Niederösterr. Landesbibliothek

----- 9 -----

TÖRTÉNETI ÁBRÁZOLÁSOK ZALA MEGYÉRŐL

A Zala Megyei Múzeumok és Levéltár kiállítása

Bécs, Alsó-ausztriai Tartományi Könyvtár

1992. szeptember 28—október 23.

HISTORISCHE DARSTELLUNGEN ÜBER DAS KOMITAT ZALA

Ausstellung der Museen und des Archivs des Komitates Zala

Wien, Niederösterreichisches Landesbibliothek

28. september—23. oktober 1992

Régi zalai ábrázolások

*A Zala Megyei Múzeumi Szervezet
és a Megyei Levéltár kiállítása az Alsó-ausztriai Tartományi Könyvtárban*

Zala megye Magyarország egyik legrégebb közigazgatási egysége, melyet még Szent István, országunk első királya hozott létre. Már 1002-ben írásos dokumentum van létezéséről. Az ország délnyugati részén fekvő megye területe közel ezer esztendő fennállása alatt többször változott. A trianoni békeszerződéssel déli részeit, 1950-ben egy területi rendezéssel a Balaton északi partvidékét veszítette el, melynek egy része, Keszthely és környéke 1979-ben visszakerült hozzá. A megye közgyűjteményei ennek a közel 1000 esztendőnek hatalmas mennyiségű írott és tárgyi emlékanyagát őrzik, melyek átfogják az életnek szinte minden területét. Gazdag anyag gyűlt itt össze a térség történetét dokumentáló képanyagból is. Ebből válogattuk kiállításunk anyagát is, amely azonban sajnos elsősorban csak az utolsó négyszáz évet reprezentálja. A megye történetének első ötszáz esztendejét dokumentáló emlékekből főleg levéltári források maradtak meg, a megye műkincseinek szinte teljessége elpusztult a 16–17. század török háborúiban. Nyomtalanul elenyésztek a templomok, kolostorok kincsei, a középkor képi ábrázolásai. Így ennek a korszaknak az illusztrálását középkori oklevelekkel oldottuk meg.

A kiállítás témájához kapcsolódó anyagunk az európai jelentőségre szert tett, Stájerország kapuját őrző kanizsai (ma: Nagykanizsa) vár hadieseményeit ábrázoló metszetekkel indul. A 18. majd a 19. és a 20. század mind gazdagabb anyagot hagyott ránk, melyből kiemelkedő dokumentális értékűek a századunk elején keletkezett képeslapok. Az anyagot néhány szép régi térkép gazdagítja, melyek a tájékozódást is könnyítik.

Kiállításunk, mellyel az Alsó-ausztriai Tartományi Könyvtárban bemutatkozunk, annak a tárlatnak a viszonzása, melyet a könyvtár gazdag anyagából 1991 októberében Zalaegerszegen és 1992 januárjában Keszthelyen láthattunk és amelyből Zala megye közönsége gazdagíthatta ismereteit Alsó-Ausztria múltjáról és jelenéről. Reméljük, hogy kiállításunk tovább mélyíti Zala megye és Alsó-Ausztria tartomány között 1990. június 6-án aláírt megegyezéssel megalapozott gyümölcsöző, kulturális együttműködést, és folytatója annak a kezdeményezésnek, melyet az első kiállítással Prof. dr. Riepl Hermann úr könyvtárigazgató és dr. Németh József megyei múzeumigazgató elindított.

Köszönjük a kedves fogadtatást Ausztriában. Reméljük, hogy a tárlat látogatói közelebb kerülnek a szomszédos, ezernyi szállal összekötődött két ország életének megismeréséhez és ezzel a rendezvényt is szolgáljuk azt, hogy a két terület, Alsó-Ausztria és Zala kapcsolatai a jövőben is tovább mélyülnek és virágoznak.

*Dr. Vándor László,
a Zala Megyei Múzeumok
igazgatója*

Zalai Nyomda Rt. 92 2398 o

Tördelés: **compugraphic** Integrator Series 19 rendszeren

Felelős vezető: Galla József vezérigazgató

Történeti ábrázolások Zala megyéről

Zala megye történeti ábrázolásainak bemutatása – sajnos – nem támaszkodhat egyetlen műfaj emlékeire. Ennek elsősorban történelmi okai vannak. A 16–17. században a sokszorosított grafika széles körű elterjedésének időszakában Zala hadszíntér, közepén húzódik a török hódoltság határa. A megye fejlődése másfél évszázadon keresztül gyakorlatilag stagnált. Érdekessé elsősorban a hadmérnökök és a várakat felmérő vedutarajzolóok számára vált. Az ő munkáik nagyrészt mérnöki és hadtudományi kiadványok számára készültek, s nem mint tájkép voltak jelentősek.

A kisebb várakról egy-két, de a nagyobbakról is csak néhány, helyszíni felmérés alapján készült térkép vagy ábrázolási alaptípus készült, a későbbi munkák ezeket variálták.

A török kiűzése után, a 18. században Zala a tájképkészítők számára kevéssé érdekes, eléggé elmaradott vidék volt. Érdekességei, nevezetességei csak a 19. század közepétől kaptak némi publicitást, amikor egyre népszerűbbé kezdtek válni Magyarországon is a könyv vagy újságcikk formájában megjelentetett, metszetekkel illusztrált útibeszámolóok. Közülük jelentősebb Szerelmei Miklós *Balaton albuma* (1848), Hunfalvy János Magyarországot és Erdélyt (először) bemutató háromkötetes műve (1856–64), valamint a tudós szerzetes és régész, Römer Flóris Zala román kori emlékeiről szóló sorozata a *Vasárnapi Újságban* az 1860-as évek derekán. A megyéről átfogóbb képet először csak a képeslapok elterjedésével a századfordulótól kapunk, s ez megnöveli számunkra e lapok jelentőségét.

Mikor a megye régi ábrázolásait vesszük számba, a metszetek mellett – azok viszonylag kis száma és variabilitása miatt – válogatnunk kell e képeslapokból is, s az általuk felvázolt keresztmetszetet néhány régi térkép és illuminált oklevél bemutatásával egészítjük ki. Hozzá kell tenünk, hogy Zala megye alatt nemcsak a mai megyehatárokon belül eső területet, hanem a mindenkor Zala megyét értjük, amely történelme nagy részében magába foglalta a Balatonfelvidéket és néhány, ma horvát és szlovén területre eső járást is. Tárlatunkhoz a zalaegerszegi Göcseji Múzeum és Zala Megyei Levéltár mellett a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum és a nagykanizsai Thury György Múzeum anyagából válogattunk.

A kiállított oklevelek közül a legrégebbi 1261-ben keletkezett. Ez Orosztonyi Lőrinc adománylevele, melyben a veszprémi káptalan előtt Orosztony, Berzence és Zegued falvakat lélekváltságul a zalavári konventnek adományozza. Birtokügyben kötött szerződés az 1472-es oklevél, melyben a vasvári káptalan előtt a nádasi Darabos család és a hermáni Lóránth család tagjai elcserélik Hermántótfalu és Kölked nevű birtokaikat.

A két nemesi armális közül a régebbi I. Mátyás alatt készült (1477), s a Dely család címerét és nemesi előjogait tartalmazza, a másikat Rudolf császár állíttatta ki Bartha Istvánnak és családjának (1590). Már a 18. század közepén (1757) készült Mária Terézia oklevele, amelyben visszaállítja a zalavári bencés konventet a török háború kezdetén elvesztett hiteleshelyi jogaiba és új pecsétet adományoz.

Mindössze tizenhárom évvel később, 1770-ben készült a Balaton lecsapolásának tervét ábrázoló monumentális (68x273 cm) térkép, mely Krieger Sámuel munkája. Az 1760-as évektől megyei földmérők egész sora dolgozott az országban, 1763-tól már műszaki főiskolán képezték őket, előbb Szencen, majd Tatán, 1782-től a budai egyetemen. Közéjük tartozott Krieger is. Az

első, Zala megye egészét bemutató térkép, 1792-ből maradt fent. Tomasic János mérnök rajzolta Bécsben. Érdekessége, hogy nyomódúca ma is ép, a Göcseji Múzeum gyűjteményében található.

Az 1826-os tűzvész emlékét őrzi az a térkép, mely Zalaegerszeg újjáépítési tervét tartalmazza a hatalmas pusztítás után. Rajzolója Póka Antal városi földmérő.

A 19. század közepétől – az útleírásokhoz hasonlóan – egyre népszerűbbek lettek az idegenforgalmi térképek. A híres üdülő- és fürdőhely, Balatonfüred 1840-es térképén még a savanyúvíz forrását is feltüntette készítője, Chepely József megyei mérnök, így próbálván közreműködni a fürdőforgalom további fellendítésében. Az üdülőhelyen megfordult nevezetes emberekről évről évre listát vezettek.

Szintén propagandisztikus céllal készült a Ferenc József császár és király 1854. évi látogatásának tervezett útvonalát illusztráló térkép, míg a megye 19. század végi közigazgatási térképe a nevezetességek feltüntetésével (rajzolta Hátsek István térképész) a modern turisztikai propaganda előfutárának tekinthető.

A török háborúk idején a megye legfontosabb vára, Délnyugat-Magyarország kulcsa Kanizsa volt. Európa szerte ismertté az 1600-as elvesztése után viszonylag nagy számban készült ábrázolásai tették. Ezek alaptípusai általában az egy-egy ostromhoz konkrétan kötődő alkotások, melyek a későbbiekben a legkülönbözőbb módosulásokon mentek keresztül. Az 1601-es sikertelen visszavételi kísérlet után egy évvel jelent meg Nürnbergben Hieronymus Orteliusnak a magyarországi hosszú háborút tárgyaló műve sógorának, Hans Sibmachernek metszeteivel. Három, 1601-es évszámú Kanizsa-metszetünk közül ebből származik az egyik, a másik kettő ennek típusához kötődik, alkotója ismeretlen. Sibmacher tájékozatlanságát elárulja, hogy a Kanizsa patak helyett a Zala folyót vezeti keresztül a városon, egyik követője szintén, míg a harmadik nem nevezi meg a folyóvizet. Biztosra vehető, hogy az alkotók sohasem jártak a helyszínen. Műfajukat tekintve a térkép és a városkép keveredik bennük.

Az 1664-es Zrínyi-féle ostrom ábrázolásainál is szívesen nyúltak vissza a kanizsai vár 1601-es, s a közben lezajlott átépítés eredményeképpen jócskán elavult típusához. Ezt példázza az a metszetünk, mely alul részletesen tárgyalja – német nyelven – a vár történetét.

Ugyancsak az 1664-es ostrom kapcsán keletkezett Johann Daniel Homagius metszete, melynek nyomán új ábrázolási típus alakult ki. Ez a madártávlati perspektívát megtartja ugyan, de már közelebb van a vedutaábrázoláshoz.

E típust három alkotás képviseli, közülük Jacob Koppmayeré két (színezett és színezetlen) példányban. Az olasz betűmagyarazattal ellátott variáns hegyes vidéket komponál a valójában mocsaras területen fekvő vár köré. A harmadik jóval később, négy évvel a vár visszafoglalása előtt, 1686-ban készült. Justus van der Nyport rézkarcáról van szó, amely Anton Ernst Burckhard von Birckenstein geometriai tankönyvében jelent meg. Ugyanehhez a műhöz készült másik hat metszet is, melyek Lenti, Csobánc, Szentgrót, Zrínyivár, Hegyesd és Lendva várát ábrázolják.

Birckenstein művének mondanivalójához a várábrázolásoknak tulajdonképpen nincs semmi köze, azok valódi célja az, hogy oldják a száraz geometriai levezetések és ábrák unalmasságát. A veduták előterében lévő életképek hasznos fegyver- és viselettörténeti forrásaink, míg a 110 magyar vár- és városkép széles panorámát nyújt az ország akkori állapotáról.

További Kanizsa-metszeteink közül az egyik Székesfehérvárral, Egerrel és Érsekújvárral közös lapon mutatja be – az előző típustól eltérő nézőpontból – a várat. Olasz mester műve, mely

Gioan Giacomo de Rossinak a török felszabadító háborúk kezdetén készült rézkarc-sorozata nyomán készült, rajta az 1683-as dátum szerepel.

Egy másik metszet már a vár ábrázolásainak korban legkésőbbi típusához tartozik. Keletkezését a 18. század elejére tehetjük, Gabriel Bodenehr műve. Szinte pontosan másolja az 1699-ben megjelent „Theatrum europaeum” c. általános történeti műben megjelent, német mestertől készített Kanizsa-illusztrációt. Közvetlen a visszavételt követő állapotot mutatja 1., az előtérbe 2., a leégett elővárossal és török temetővel. Nem áll messze a Homagius-féle metszettől sem, de a mocsárban a várhoz vezető hidat megszakító, fállal erősített sziget azon még nem szerepel. E képnek több jellegzetessége megtalálható a törökkori Kanizsát szemléltető, a bécsi Würbelnyomdában a múlt század első felében készült romantikus litográfián is, előképként való felhasználása valószínű.

További metszeteink közül magyar várakról szóló kiadványt illusztrálhatott az 1665-ös évszámmal ellátott Szentgrót- és Lenti-kép. Jól mutatják, hogy a komoly erősségnek számító Kanizsát körülvevő kisebb erődített helyek csak amolyan palánkvárak voltak, melyek nagyobb ostrom visszaverésére nem voltak alkalmasak. Az előtérben – a Nyport-féle Kanizsa-ábrázoláshoz hasonlóan – staffázsfigurák tűnnek fel. A rajzolók itt is előképek után, s nem a helyszínen dolgoztak, hisz például a valójában a Zala folyó szigetén lévő szentgróti várat dombtetőn láthatjuk. A mai megyeszékhely, Zalaegerszeg jelentőségét tekintve a történelem folyamán alárendelt szerepet játszott Kanizsa mellett, az igazgatási központ a török időkben került a megye ezen északi, a harcoktól viszonylag távolabbi részére. A 19. század folyamán Egerszeg lakossága hárma-da Kanizsáénak, s hozzá képest vidéki kisvárosnak tűnhetett. Ezt igazolják az 1826 előtt készült, dekoratív keretezésű városábrázolás nagyrészt földszintes házai, s ehhez hasonlóan a Mihalovics-féle 1857-es és a főutcat mutató 1860–70 közötti ábrázolás is. Utóbbi kettő – mindegyik újságillusztráció – fényesen példázza, hogy a mai Zalaegerszeg modern város, történeti városmagja csupán a templom szűk környezetére korlátozódik.

1848-ban jelent meg Pesten Szerelmey Miklós *Balaton albuma*. Magyar és német nyelvű útikönyv a szerző rajzaival, tizenegy képpel Füredről, a Balaton-Felvidék várairól és környékéről. Romantikus, helyi színezetű, szerényebb igényű kiadvány, mely korabeli nyugat-európai műfaji divatot követ, s a középkori építészeti emlékek iránti rajongásnak és szinte tudományos érdeklődésnek terméke. A kiállítás a sorozatból Rezi, Tátika, Csobánc, Sümeg várát, a tihanyi kolostort, Füredet valamint a szigligeti öböl környékét (két képen) mutatja be.

Hunfalvy János háromkötetes nagy munkája a *Magyarország és Erdély* címet viseli, Darmstadtban jelent meg 1856-64 között. Úttörő kiadvány volt, hisz ez az első teljes Magyarországot bemutató képeskönyv. Illusztrációit többségükben a nürnbergi Ludwig Rohbock készítette, metszeteinek sajátkezűleg készített rajz- és akvarell-előképei közül 44 a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokában található. Zalai témájú hét ábrázolása szerepel a kiállításon. Tihanyt, Füredet, Badacsonyt, Sümeget ő is kiemeli, ezek mellett Keszthely és Szigliget látképet hozza. Metszeteinek egy részét később más kiadványok is felhasználták.

Eredeti metszettel nem, csak a közelmúltban készült újranomásokkal tudjuk illusztrálni a Zalában egykor sokat járó tudós, Römer Flóris itteni várakról készült rajzai nyomán faragott öt fa nyomódúcot, melyek a véletlen folytán megmaradtak.

A kiállított alkotások számbelileg legnagyobb csoportját a képeslapok képezik. Maga a postai lap 1869-ben jelent meg Ausztriában és Magyarországon, majd viharos gyorsasággal terjedt el az egész kontinensen. Eleinte a kép és a szöveg egy oldalra került, a másikat a címzésnek tartották fent. A címoldalt 1885-től választották ketté a Postaügyi Világunió döntése alapján, de ez

Európa egyes részein csak hosszabb idő után került elfogadásra. E döntés – no meg a technikai fejlődés – tette lehetővé, hogy a korábbi grafikákkal szemben egyre inkább fényképeket alkalmazzanak illusztrációként. A képeslap propagandaeszközként való felhasználása már megjelenésétől kezdve hangsúlyos. Általa a kisebb településeknek is lehetősége nyílik arra, hogy megismertesse értékeit a nagyvilággal.

A kiállításon bemutatott több mint ötven képeslap döntő többsége századunk első negyedéből származik. Nálunk csak 1905 után került át a szöveg a kép hátoldalára, a korábbi lapokon egy oldalon szerepelnek. A kiválasztott kanizsai, illetve egerszegi képeslapok jól alátámasztják a megye két legjelentősebb városának eltérő fejlődéséről mondottakat. Kanizsa a századelőn fontos kereskedelmi csomópont pezsgő polgári étellel, komoly városi megjelenéssel. Egerszeg – bár fejlődése ebben az időben már erőteljes – jóval szerényebb, csendesebb, noha a polgárosodás már itt is előrehaladott, fejlődését elsősorban megyeszékhely voltának köszönhetette, ellenében az ipari gazdasági-pénzügyi központ Kanizsával.

Zala megye harmadik jelentős városa, Keszthely, szintén jelentős polgári hagyományokkal rendelkezik, amit elsősorban mint a Festetics család központja, később mint jelentős fürdőhely szerzett. Nemcsak a balatoni, hanem a közeli hévízi fürdőforgalom is jelentős volt (az is mindmáig), s egyre több vendéget vonzott külföldről is. Az idelátogatók természetesen egy-egy képeslap erejéig otthoni szeretteiknek is fel akarták idézni a látottakat, ami kisvároshoz képest szokatlanul széles választékot eredményezett.

A kisebb települések közül már nem mindegyiknek volt módja képeslap kiadására. Elsősorban a templomot, iskolát, kastélyt, vasutat és az utcaképet örökítették meg, mint a falu legjellegzetesebb objektumait. A falusi képeslapok éppen ezért képeznek külön típust a gyűjteményekben. A megye századunk első évtizedeiben zajló élete olyan részletességgel bontakozott ki általuk, amilyennel más forrásokból már nehezen ismerhető meg.

Tudjuk, hogy a kiállításon bemutatott kép erősen hiányos. Kevesebb és többnyire alacsonyabb színvonalú ábrázolás maradt meg, mint a Magyarországnál szerencsésebb, tőle nyugatra fekvő országokban. Ezeknek is csak egy része található meg megyénk gyűjteményeiben, amelyekből válogattunk. A kirajzolódó kép ugyanakkor nem csak egy háromszáz esztendő történelmi periódus eseményeit villantja fel, de mai lehetőségeinkbe is bepillantást enged.

Kostyál László

FRÜHERE DARSTELLUNGEN ÜBER ZALA

*Die Ausstellung der Organisation der Museen und des Archivs
des Komitates Zala in der Niederösterreichischen Landesbibliothek*

Das Komitat Zala ist eine der ältesten Verwaltungseinheiten Ungarns, die noch von I. Stephan dem ersten König des Landes zustande gebracht wurde. Die Fläche des am südwestlichen Teil des Landes liegenden Komitates hat sich im Laufe seines tausendjährigen Daseins mehrmals geändert. Es hat mit dem Friedensvertrag von Trianon seine südliche Teile, und 1950, durch eine Territorialregelung das nördliche Ufergebiet des Balaton verloren dessen ein Teil dann im Jahre 1979 zu ihm zurückgelangte.

Die öffentlichen Sammlungen bewahren eine riesengroße Menge der schriftlichen und sachlichen Andenken dieser nahezu 1000 Jahre, die beinahe alle Gebiete des Lebens umfassen. Es hat sich ebenfalls ein reiches Material aus den die Geschichte des Gebietes dokumentierenden Bildern zusammengestellt. Auch unser Ausstellungsmaterial wurde aus dieser Bildersammlung zusammengestellt, es repräsentiert aber leider vor allem die letzten vier Jahrhunderte. Aus dem Material, das die ersten 5 Jahrhunderte dokumentieren könnte, blieben größtenteils Quellen aus dem Archivgut erhalten, die Kunstschatze des Komitates wurden im XVI–XVII. Jh., während der Kriege gegen die Türken beinahe völlig vernichtet. Spurlos verschwanden die Schätze der Kirchen und Kloster, sowie die bildlichen Darstellungen des Mittelalters. So mußten wir uns bei der Illustrierung dieser Epoche auf die Urkunden aus dem Mittelalter beschränken. Unser Material, das mit dem Thema unserer Ausstellung verbunden ist, beginnt mit den Stichen über die Kriegsgeschehnisse der Burg Kanizsa (heute Nagykanizsa), die das Tor der Steiermark hütete und sich europäische Bedeutung verschaffte. Die 18., 19., und 20. Jahrhunderte hinterließen uns ein immer reicheres Material, von dem die zu Beginn unseres Jh.-s entstandenen Ansichtskarten von besonderen dokumentierenden Wert sind. Das Material wird durch einige alte und schöne Landkarten reicher, die uns gleichzeitig die Orientierung erleichtern.

Unsere Ausstellung, mit der wir uns in der Niederösterreichischen Landesbibliothek vorstellen, ist eine Erwiderung der Bilderausstellung aus dem reichen Material Ihrer Bibliothek, die die Öffentliche Meinung unseres Komitates im Oktober 1991 in Zalaegerszeg bzw. im Januar 1992 in Keszthely besuchen und dadurch ihre Kenntnisse über die Vergangenheit und Gegenwart von Niederösterreich erweitern konnte. Wir hoffen, daß unsere Ausstellung die fruchtbringende kulturelle und mit einer am 6. Juni 1990 unterzeichneten Vereinbarung begründete Zusammenarbeit zwischen dem Komitat Zala und Niederösterreich vertiefen und die Initiative fortsetzen wird, die vom Herrn Prof. Dr. Hermann Riepl, dem Direktor der Bibliothek und vom Herrn Dr. József Németh, dem Direktor der Museen des Komitates angelassen wurden.

Wir danken für die liebenswürdige Aufnahme und hoffen, daß die Besucher der Ausstellung zur Erkennung des Lebens der beiden benachbarten und mit tausend Faden zusammenhängenden Länder näher kommen werden und hoffen zugleich, mit dieser Veranstaltung gedient zu haben, daß sich die Beziehungen zwischen Niederösterreich und Zala in der Zukunft weiter vertiefen und Blühen werden.

*Dr. László Vándor
Direktor der Museen des
Komitates Zala*

HISTORISCHE DARSTELLUNGEN ÜBER DAS KOMITAT ZALA

Die Ausstellung der geschichtlichen Darstellungen über das Komitat Zala kann sich bedauerlicherweise nicht auf die Denkmäler einer einzigen Gattung stützen, was überwiegend auf historische Gründe zurückzuführen ist. Im 16–17. Jahrhundert, zur Zeit der weitreichenden Verbreitung der vervielfaltigten Graphik, ist das Gebiet Zala ein Kriegsschauplatz, in dessen Mitte sich die Grenze der Türkenherrschaft entlangzieht. Über 150 Jahre hindurch hat sich das Komitat praktisch nicht entwickelt, es erregte deshalb vor allem das Interesse der Ingenieuroffiziere bzw. der Vedutenzeichner, die die Burgen vermessen haben. Ihre Arbeiten waren vorwiegend für kriegswissenschaftliche und verschiedene Ingenieurenwerke vorgesehen, als Landschaftsbilder waren sie von geringerer Bedeutung.

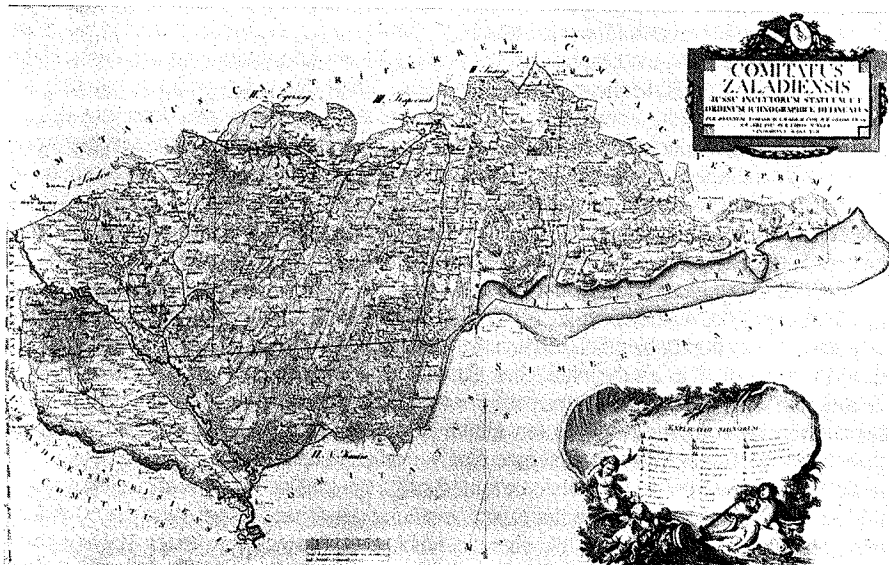
Über die kleineren Burgen sind nur 1–2, über die größeren vielleicht etwas mehrere auf Grund lokaler Vermessungen verfertigte Landkarten- oder Darstellungsgrundtype entstanden, die späteren Fassungen sind auch nur deren Varianten.

Im 18. Jh., nach der Austreibung der Türken war Zala ein rückständiges, für die Vedutenzeichner weniger interessantes Gebiet. Seine Sehenswürdigkeiten erlangten etwas Publizität erst ab Mitte des XIX. Jh.-s, zur Zeit, als die mit Stichen illustrierten und in der Form eines Buchs oder eines Zeitungsartikels publizierten Reiseberichte immer populärer zu werden begannen. Von größerer Bedeutung sind von Ihnen das Balaton-Album (1848) von Miklós Szerelmeý, das Ungarn und Siebenbürgen (Transsylvanien) das erste Mal vorstellende dreibändige Werk (1856–64) von János Hunyfalvy, sowie die Serie über die romanischen Denkmäler in Zala vom gelehrten Mönch und Archäologen Flóris Römer in der *Sonntagszeitung* (Vasárnapi Újság) Mitte der 60-er Jahre des 19. Jh.-s. Ein umfassenderes Bild über das Komitat erhalten wir zum ersten Mal erst ab der Jahrhundertwende und zwar mit der Verbreitung der Ansichtskarten, was die Bedeutung dieser Karten für uns erhöht.

Wenn wir die Darstellungen über das Komitat in Betracht ziehen, müssen wir neben den Stichen – wegen deren relativ geringen Anzahl und Variabilität – auch aus den Ansichtskarten sortieren, und den durch diese Karten geschilderten Querschnitt mit einigen Landkarten und illuminierten Urkunden ergänzen. Wir müssen zugleich hinzufügen, daß wir unter der Bezeichnung „Komitat Zala“ nicht nur das Gebiet innerhalb der heutigen Komitatsgrenzen verstehen, sondern das jeweilige Komitat, das zum größten Teil seiner Geschichte auch das Oberland des Balaton und einige Bezirke, die heute Chroatien und Slowenien zugehören, in sich faßte. Unser Ausstellungsmaterial hat sich aus den Sammlungen des Gócssejer Museums in Zalaegerszeg, des Helikon-Schloßmuseums in Keszthely und des Thury György Museums in Nagykanizsa zusammengestellt.

Die älteste von den zur Schau gestellten Urkunden ist im Jahre 1261 entstanden. Sie ist ein Schenkungsbrief von Lórinçz Orosztonyi, in dem er den Zalavárer Konvent mit den Dörfern Orosztony, Berzence und Zegued vor dem Kapitel von Veszprém als Seelenerlösung belehnt. Die Urkunde aus dem Jahre 1472 ist ein Vertrag, der in einer Landgutangelegenheit abgeschlossen wurde und in dem die Mitglieder der Familien Darabos von Nádas und Lóranth von Hermán ihre Landbesitze Hermántótfalu bzw. Kólked vor dem Kapitel von Vasvár gegeneinander vertauschen.

Der Frühere von den Beiden Adelsbriefen wurde unter der Herrschaft des Königs Matthias des Ersten ausgestellt, er enthält die Adelsprivilegien und den Wappen der Familie Dely. Den Anderen ließ Kaiser Rudolf István Bartha und seiner Familie ausfertigen (1590). Die Urkunde von Maria Theresia ist Mitte des XVII. Jh.-s (1757) entstanden, in der sie den Zalavärer Konvent der Benediktiner in seinen zu Beginn des Krieges gegen die Türken verlorenen Beglaubigerrechte wieder einsetzt und ihm einen neuen Siegel spendet.

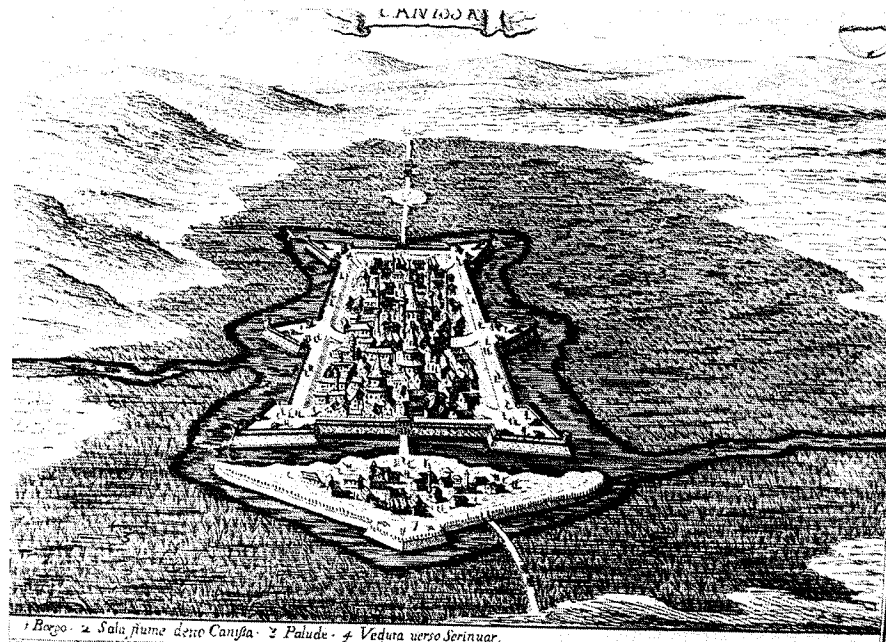
Kat. 6.

Erst 13 Jahre später, im Jahre 1770 entstand die den Entsumpfungsplan des Balaton darstellende, monumentale Landkarte (68x273 cm), eine Arbeit von Sámuel Krieger. Ab den 60-er Jahren arbeitete eine Reihe der Komitatsvermesser im Lande, sie wurden bereits ab 1763 an einer technischen Hochschule gebildet, zuerst in Szenc, dann in Tata und ab 1782 an der Budaer Universität. Krieger gehörte auch zu deren Studenten zu. Die erste Landkarte, die das Komitat Zala in seiner Gänze darstellt, blieb aus dem Jahre 1792 erhalten. Sie wurde vom Ingenieur János Tomasics in Wien gezeichnet. Das Interessante an der Landkarte liegt darin, daß ihr Druckstock auch noch heute unversehrt ist. Er ist in der Sammlung des Göcsejer Museums zu finden. Die Landkarte, die den Wiederaufbauplan von Zalaegerszeg nach dem Feuersbrunst zeigt, ist zugleich ein Andenken über die mächtige Zerstörung von 1826. Der Gestalter der Landkarte war der städtische Landvermesser Antal Póka.

Ab Mitte des XIX. Jh.-s wurden die touristischen Landkarten so wie die Reiseberichte immer beliebter. Der Komitatsingenieur József Chepely hat sogar auf der von ihm im Jahre 1840 gezeichneten Landkarte über den berühmten Erholungs- und Badeort Balatonfüred auch die Quelle des Sauerwassers angegeben, damit einen weiteren Beitrag zum Aufschwung des Badeverkehrs zu leisten. Über berühmte Leute, die den Badeort aufgesucht haben, wurde von Jahr zu Jahr eine Liste angeführt.

Ebenfalls mit propagandistischen Zwecken wurde die Landkarte gezeichnet, die die vorgeplante Reiseroute des Kaisers und Königs Franz Josef anlässlich seiner Besuches im Jahre 1854 illustriert, während die politische Karte des Komitats am Ende des XIX. Jh.-s mit Angabe der Sehenswürdigkeiten ein Werk des Kartographen István Hatsek, als der Vorläufer der modernen touristischen Propaganda zu betrachten ist.

Die wichtigste Festung und zugleich der Schlüssel zu Südwestungarn war zur Zeit der Kriege gegen die Türken Kanizsa. Europaweit berühmt wurde sie durch die relative große Anzahl der Darstellungen, die über sie nach seinem Fall im Jahre 1600 gemacht wurden. Die Grundtypé dieser Werke knüpfen sich konkret an einen der Stürme und sie erlitten in den späteren Jahren unterschiedliche Änderungen. Ein Jahr nach dem vergeblichen Rücknahmeversuch des Jahres 1601 erschien in Nürnberg das Werk von Hieronymus Ortelius über den „langen Krieg“ in Ungarn, illustriert mit den Stichen seines Schwagers Hans Sibmacher. Der Eine von unseren 3 Kanizsa-Stichen aus dem Jahre 1601 stammt aus diesem Werk, die beiden Anderen, deren Gestalter unbekannt sind, knüpfen sich an diesen Typ. Daß Sibmacher nicht genug orientiert war, zeigt uns, daß er statt des Bachs Kanizsa den Fluß Zala durch die Stadt führt, der Eine seiner Nachfolger ebenfalls, während vom Dritten der Bach nicht benannt wird. Es ist für bestimmt anzunehmen,

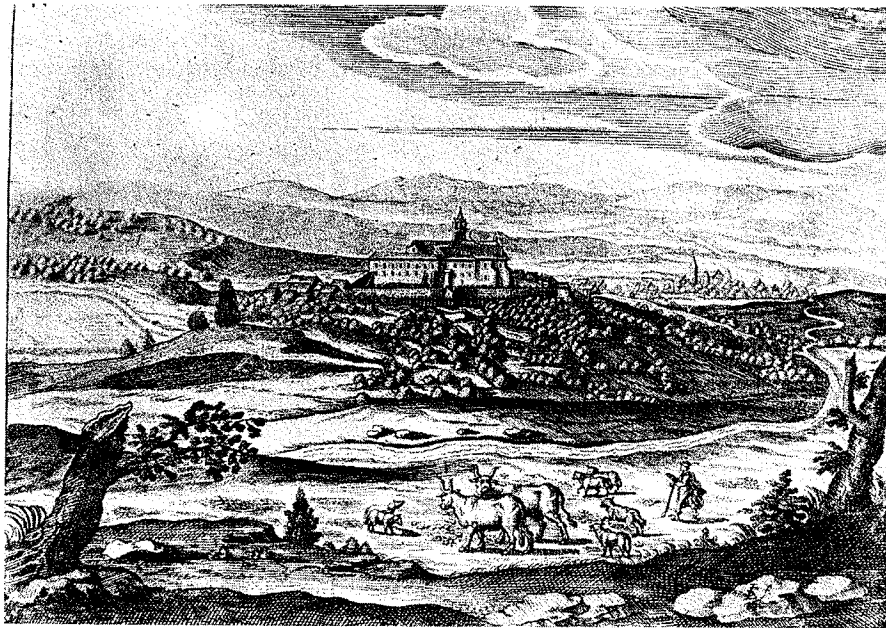
Kat. 27.

daß keiner von den Gestaltern den Schauplatz gesehen hat. Diese Werke sind ihrer Gattung nach eine Mischung der Landkarte und des Stadtplans.

Auch bei Darstellungen des Sturmes 1664 von Zrínyi griff man mit großer Vorliebe zu dem Typ des Jahres 1601, der dem mittlerweile vollendeten Umbau zu danken wesentlich veraltet wurde.

Unser Stich, der unten die Geschichte der Burg auf deutscher Sprache und ausführlich behandelt, ist ein guter Beispiel dafür.

Die Entstehung des Stichts von Johann Daniel Homagius, nach dem sich eine neue Darstellungsweise entfaltete, ist ebenfalls mit dem Sturm von 1664 verbunden. Diese Darstellungsweise erhält zwar die Vogelperspektive, steht jedoch dem Vedutenzeichnen schon näher. Dieser Typ wird durch 3 Werke, darunter die Arbeit von Jacob Koppmayer in doppelter (kolorierter bzw. unkolorierter) Ausfertigung, vertreten. Auf der mit italienischer Schrifterklärung versehene Variante wurde um die Burg, die in der Wirklichkeit auf ein sumpfiges Gelände lag, ein gebirgiges Gebiet komponiert. Das dritte Werk wurde viel später, erst vier Jahre vor der Rückeroberung der Burg, im Jahre 1686 geschaffen. Es ist eine Kupferradierung von Justus van der Nyport, die im geometrischen Lehrbuch von Anton Ernst Burckhard von Birkenstein erschien. Zu demselben Lehrbuch wurden auch weitere 6 Stiche, die die Festungen Lenti, Csobánc, Szentgrót, Zrinyivár, Hegyesd und Lendva darstellen.

Kat. 30.

Die Burgdarstellungen haben mit dem Thema eigentlich nichts zu tun, die wirkliche Absicht mit ihnen ist die Langweiligkeit der trockenen geometrischen Ableitungen und Abbildungen zu mildern. Die im Vordergrund der Veduten befindlichen Genrebilder sind wichtige Quellen für unsere Waffen- und Trachtengeschichte, während die 110 ungarische Burg- und Stadtkarten ein breites Panorama über den Damaligen Zustand des Landes darbieten.

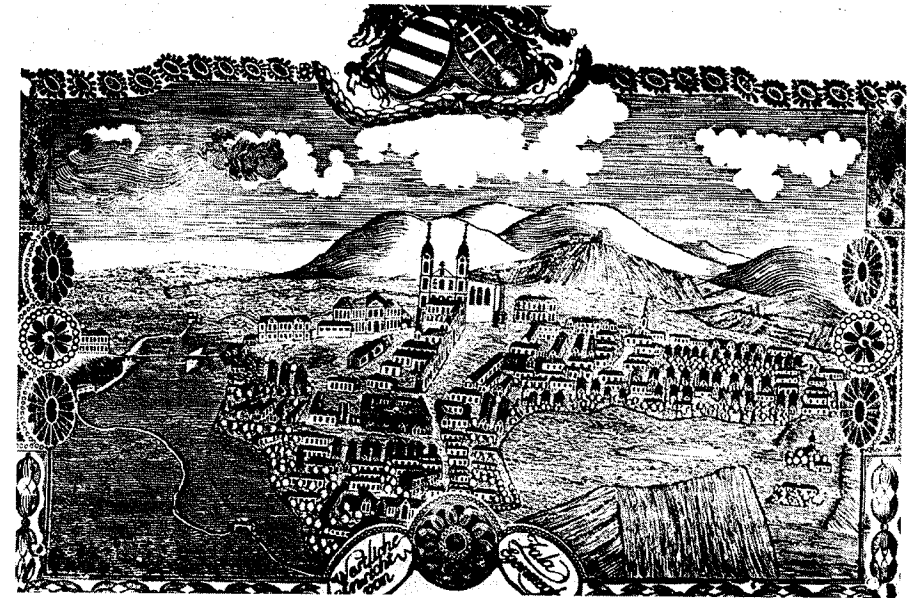
Einer unserer weiteren Kanizsa-Stiche, der mit Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), Eger und Érsekújvár auf dem selben Blatt unterbracht wurde, stellt die Burg von einem von dem vorangehenden Typ abweichenden Gesichtspunkt aus vor. Er ist ein Werk eines italienischen Meisters,

an dem der Einfluß der zu Beginn der Befreiungskriege gegen die Türken verfertigten Kupferstichserie von Gioan Giacomo de Rossi wahrzunehmen ist, und datiert sich vom 1683.

Ein wieder anderer Stich gehört zu dem Spätesten Darstellungstyp der Burg. Die Entstehung dieses Stichts – eine Arbeit von Gabriel Bodenehr – ist auf Anfang des XVIII. Jh.-s zu setzen. Er ist eine beinahe präzise Kopie der Kanizsa-Illustration eines deutschen Meisters, die in dem Universellen Geschichtswerk „Theatrum Europaeum“ 1699 erschien. Er zeigt uns die Zustände unmittelbar nach der Rückeroberung mit der abgebrannten Vorstadt und dem Türkischen Friedhof im Vordergrund. Der Stich ist auch von dem des Homagius unweit, auf ihm ist jedoch die mit Wand verstärkte und im Sumpf liegende Insel, die die zur Festung führende Brücke unterbricht, noch nicht geschildert.

Mehrere Eigenartigkeiten des Bildes sind auf der romantischen Litographie wahrzunehmen, die Kanizsa in der Türkenzeit Veranschaulicht und in der Druckerei Würbel in Wien in der ersten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts erschien. Die Verwendung des Stichts als Vorbild ist also wohl annehmbar.

Von den Weiteren Stichen haben die vom 1665 datierten Bilder über Szentgrót und Lenti mit großer Wahrscheinlichkeit als Illustrationen zu einem Verlagswerk gedient, das die ungarischen Burgen behandelte. Die beiden Bilder zeigen uns gut, daß die kleineren befestigten Orte, die die zu den starken Festungen zählende Burg Kanizsa, umgaben, nur so eine Art Plankenfestungen waren, die zum Rückschlag eines größeren Sturmes ungeeignet waren.

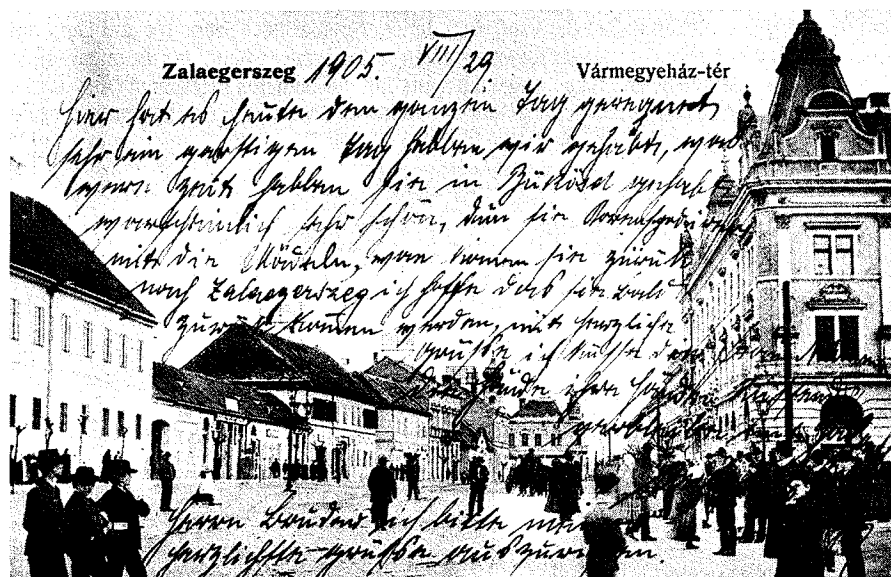
Kat 32.

Im Vordergrund der Bilder, ähnlich der Kanizsa-Darstellungen von Nyport, erscheinen Staffagefiguren. Die Zeichner der beiden Stiche haben nach Vorbildern gearbeitet, ohne die Ort und Stelle jemals gesehen zu haben. Kein Wunder also daß zum Beispiel die in der Wirklichkeit

auf der Insel des Flusses Zala stehende Burg von Szentgrót von seinem Gestalter auf einen Hügelrücken gesetzt wurde.

In Anbetracht seiner Bedeutung spielte der heutige Komitatssitz im Laufe der Geschichte des Komitates gegen der Stadt Kanizsa eine untergeordnete Rolle. Das Verwaltungszentrum selbst wurde erst in der Türkenzeit auf diesen nördlichen, von den Kämpfen relativ weit entfernten Teil des Komitates versetzt. Während des XIX. Jh.-s betrug die Einwohnerzahl von Egerszeg (heute Zalaegerszeg) nur ein Drittel der von Kanizsa, im Verhältnis zu ihr scheint also Zalaegerszeg eine provinzielle Kleinstadt gewesen zu sein. Dies beweisen uns die vor 1826 gezeichneten und dekorativ eingerahmten Stadtdarstellungen, auf denen großenteils nur Parterrenhäuser zu sehen sind, so unter anderen das Werk von Mihalovics aus dem Jahre 1857 und das Bild über die Hauptstraße zwischen 1860–70. Die beiden Letzteren sind Zeitungsideen, die gute Beweise dafür sind, daß die heutige Zalaegerszeg eine moderne Stadt ist, deren historischer Stadtkern sich auf die enge Umgebung der Kirche beschränkt.

Kat. 56.

1848 erschien in Pest das *Balaton-Album* von Miklós Szerelmey. Es ist ein Reiseführer in ungarischer und deutscher Sprache, mit Abbildungen des Autors, darunter 11 Bildern über Füred bzw. über die Burgen und Umgebung des Balaton-Oberlandes. Das Album ist ein romantisches, Lokalfarbiges Werk von bescheideneren Ansprüchen, in dem sich der Einfluß der zeitgenössischen westeuropäischen Gattungsmode spüren läßt, und es ist zugleich das Ergebnis der Schwärmerei für die mittelalterlichen Baudenkmäler sowie des wissenschaftlichen Neugiers. Unsere Ausstellung stellt aus der Serie die Burgen Rezi, Tátika, Csobánc, Sümeg bzw. das Kloster von Tihany und die Umgebung der Szigligeter Bucht (auf zwei Bildern) vor. Das dreibändige große Werk von János Hunfalvy unter dem Titel „*Ungarn und Transsylvanien*“ erschien zwischen 1856–64 in Darmstadt. Es war eine Pionierarbeit, denn das war das erste

Bilderbuch, das ganz Ungarn vorgestellt hat. Die Illustrationen wurden in der Mehrheit von Ludwig Rohbock aus München gezeichnet, 44 Stück von den eigenhändigen Zeichnungen bzw. Aquarellbildern zu seinen Stichen sind in der Bilderhalle des Ungarischen Nationalmuseums zu finden. Seine 7 Darstellungen über Zala sind auf der Ausstellung zur Schau gestellt. Der Meister hebt auch Tihany, Füred, Badacsony, Sümeg hervor und verewigt außerdem die Ansicht von Keszthely und Szigliget. Ein Teil seiner Stiche wurden später auch in anderen Verlagswerken verwendet.

Die fünf Druckstöcke aus Holz, die man auf Grund der Burgzeichnungen des Wissenschaftlers Flóris Rómer, der Zala einst öfters besuchte, geschnitzt hat, und die aus reinem Zufall erhalten blieben, können wir in Ermangelung eines originellen Stiches nur mit den in der jüngsten Vergangenheit gemachten Nachdrücken illustrieren.

Die in der Anzahl größte Gruppe der zur Schau gestellten Bilder ist die der Ansichtskarten.

Die Postkarte selbst erschien 1869 zuerst in Österreich und Ungarn und verbreitete sich dann mit stürmischer Schnelligkeit auf dem ganzen Kontinent. Anfangs gerieten Text und Bild auf die selbe Seite, die andere Seite war für die Adressierung vorgesehen. Die Titelseite wurde ab 1885 auf Grund des Entschlusses der Weltunion für Postwesen zwar geteilt, es wurde aber an einigen Teilen Europas erst nach einer längeren Zeit akzeptiert. Dieser Entschluß und die technische Entwicklung haben es ermöglicht, daß man statt Graphik immer öfter Photos als Illustration verwendet. Die Anwendung der Postkarten als Werbemittel ist ab ihrer Erscheinung von besonderer Bedeutung, sie ermöglicht nämlich auch für die kleineren Siedlungen ihre Werte mit der großen Welt bekannt zu machen.

Die entscheidende Mehrheit der zur Schau gestellten mehr als 50 Ansichtskarten stammt aus dem ersten Viertel des XX. Jh.-s. Bei uns wurde der Text erst 1905 auf die Rückseite verlegt, auf den früheren Ansichtskarten befanden sich Text und Bild auf der selben Seite. Die ausgewählten Ansichtskarten über Kanizsa bzw. Egerszeg bestätigen unsere Behauptungen über die voneinander abweichende Entwicklung der beiden wichtigsten Städte des Komitates. Kanizsa war zu Beginn des laufenden Jahrhunderts ein wichtiger Handelsknotenpunkt mit einem regen bürgerlichen Leben und mit einer stattlichen Erscheinung einer Großstadt. Egerszeg ist dagegen, obwohl ihre Entwicklung zu dieser Zeit bereits kraftvoller wurde und eine vorgerückte Verbürgerlichung an ihr wahrzunehmen ist, viel bescheidener und ruhiger. Sie hatte ihre Entwicklung – im Gegensatz zu Kanizsa, dem industriellen, finanziellen und wirtschaftlichen Zentrum – ihrer Existenz als Komitatssitz zu danken.

Keszthely, die drittbedeutendste Stadt des Komitates verfügt über bedeutende bürgerliche Traditionen, die sie sich vor allem als das Zentrum der Familie Festetics, dann später als ein bekannter Badeort erworben hat. Die Badetouristik war nicht nur am Balaton, sondern auch in der naheliegenden Gemeinde Hévíz bedeutend (heute auch), und sie hat immer mehr ausländische Gäste angezogen. Die Gäste wollten selbstverständlich auch ihren Lieben zu Hause einen Einblick in die hiesigen Erlebnisse und Sehenswürdigkeiten gewähren, was für eine kleine Stadt eine außergewöhnlich reiche Auswahl der Ansichtskarten ergab.

Die kleineren Siedlungen konnten nicht alle sich leisten eigene Ansichtskarten herauszugeben. Diese Karten stellen meistens die Kirche, Schule, das Schloß, ein Straßenbild oder die Eisenbahn als die merkwürdigsten Objekte des Dorfes vor. Die dörflichen Ansichtskarten bilden daher einen eigenen Typ in der Sammlung. Das Leben des Komitates in den ersten Jahrzehnten unseres Jahrhunderts entfaltet sich vor unseren Augen durch die Ansichtskarten mit derartiger Ausführlichkeit, wie es aus anderen Quellen nicht mehr kennenzulernen ist.

Wir wissen, daß das auf der Ausstellung zur Schau gestellte Bildmaterial ziemlich mangelhaft ist. In Ungarn blieben nämlich weniger Darstellungen und diese auch vom niedrigeren Niveau erhalten, als in den von ihm westlich liegenden, glücksvolleren Ländern. Es ist darüber hinaus nur ein Teil dieser Darstellungen in unserer Sammlung zu finden, aus dem wir auswählen konnten. Das sich abzeichnende Bild blitzt jedoch nicht nur die Geschehnisse einer dreihundertjährigen Geschichtsperiode auf, sondern es gewährt gleichzeitig einen Einblick in unsere heutigen Möglichkeiten.

László Kostyál
Übersetzt:
Péter Marth

Literatur:
Felhasznált irodalom:

- Stegena Lajos: Térképtörténet, Bp. 1981.
- Cennerné Wilhelmb Gizella: A Kanizsai vár metszetábrázolásainak típusai, in: A nagykanizsai Thury György Múzeum jubileumi emlékkönyve, Nagykanizsa 1972, 69 –83.
- Gerszi Teréz: A magyar kőrajzolás története a XIX. században. Bp. 1960.
- Hunfalvy János: Magyarország és Erdély I–III, Darmstadt 1856–64, Reprint kiadás
- Szerelmey Miklós: Balaton albuma, Emlék Füred s környékéről, II. kiadás Pest 1851, Reprint kiadás
- Rózsa György: A Birckenstein-féle metszetes könyv, in Az Országos Széchenyi Könyvtár kiadványai XXXVI, szerk. Varjas Béla
- Erős László: Képeslapok könyve, Bukarest 1985.
- Művészeti lexikon vonatkozó címszavai
- Méri István: A kanizsai várásatás. Bp. 1988.

KATALOG KATALÓGUS

URKUNDEN OKLEVELEK

1. Urkunde des Kapitels von Veszprém. 1261
9,5x26 cm
A veszprémi káptalan oklevele, 1261. ltsz: ZML. XV.
01. 2. 9,5x26 cm
2. Urkunde des Kapitels von Vasvár. 1472
14x32 cm
A vasvári káptalan oklevele, 1472. ltsz: ZML. XV.
01. 343. 14x32 cm
3. Adelsbrief vom König Matthias. 1477
37x40,5 cm
Mátyás király armálisa, 1477. ltsz: ZML. XV. 01. 375.
37x40,5 cm
4. Adelsbrief vom Kaiser Rudolf. 1590
60x79 cm
Rudolf császár armálisa, 1590. ltsz: ZML. IV.
1e/3. No. 2. 60x79 cm
5. Urkunde von Maria Theresia. 1757
58x71,5 cm
Mária Terézia oklevele, 1757. ltsz: ZML. XII. 1.
81. doboz 58x71,5 cm

LANDKARTEN TÉRKÉPEK

6. Die Landkarte des Komitats Zala. 1792, eine Arbeit des Meisters Tomasics. 68x100 cm
Zala megye térképe 1792. Tomasics, ltsz: ZML. 891/64.
68x100 cm
7. Plan der Entsempfung des Balaton. 1770, Sámuel Krieger (Aquarell)
68x273 cm
A Balaton lecsapolásának térképe, 1770. Krieger Sámuel (akvarell), ltsz: ZML XV. 6. T. 5.
68x273 cm
8. Stadtplan von Zalaegerszeg. 1826
29x50 cm
Zalaegerszeg térképe, 1826. ltsz: ZML. XV. 6. T. 202.
29x50 cm
9. Stadtplan von Balatonfüred. 1840
50x75 cm
Balatonfüred térképe, 1840. ltsz: ZML. XV. 6. T. 203.
50x75 cm
10. Die Landkarte des Komitats Zala. 1854
29x40 cm
Zala megye térképe 1854. ltsz: ZML. TV. 151/a,
29x40 cm
11. Die Landkarte des Komitates Zala. Ende des XIX. Jh.-s
38x54 cm

Zala megye térképe, XIX. sz. vége, ltsz.: ZML. XV. 6. Jt. 164.
38x54 cm

12. Liste der Badegäste in Balatonfüred aus dem Reformzeitalter.
27x21 cm
A Fürdővendégek névsora a reformkori Balatonfüreden, ltsz.: ZML. Közgyűlési iratok 1845: 752
27x21 cm

STICHE
METSZETEK

13. Hans Sibmacher: „Wahre Contrafractur der Belagerung der Voestung Canischa Anno MDCI” ltsz.: TGYM. 66.7. 1602
276x342 mm
14. Unbekannter Meister: „Wahre Contrafractur der Belagerten Voestung Canisha A. MDCI.” Nach 1601.
274x372 mm
Ismeretlen művész: „Wahre Contrafractur der Belagerten Voestung Canisha A. MDCI.” ltsz.: TGYM. 55.54. 1601 után
274x372 mm
15. Unbekannter Meister: „Wahre Abbildung der Belagerung der Festung Canisha”. 1601. Aquarell
290x470 mm
Ismeretlen művész: „Wahre Abbildung der Belagerung der Festung Canisha”. 1601. akvarell, ltsz.: TGYM. 55.68.
290x470 mm
16. Unbekannter Meister: „Eigentliche Abbildung der Vöstung Canisa in Nider Ungern in Febr. 1664.”
357x328 mm
Ismeretlen művész: „Eigentliche Abbildung der Vöstung Canisa in Nider Ungern in Febr. 1664.” ltsz.: nélk. (TGYM)
357x328 mm
17. Jacob Koppmayer: Die Burg „Canisha” nach 1664
182x315 mm
Jacob Koppmayer: „Canisha” vára 1664 után, ltsz.: TGYM. 55.80.
182x315 mm
18. Jacob Koppmayer: Die Burg „Canisha” nach 1664
182x315 mm
Jacob Koppmayer: „Canisha” vára 1664 után, ltsz.: 90.20.1.
182x315 mm
19. Unbekannter Meister: „Canissa” (mit italienischer Schriffterlauterung). Nach 1661
148x225 mm
Ismeretlen művész: „Canissa” (olasz betűmagyarázattal) 1661 után, ltsz.: nélkül (TGYM)
148x225 mm
20. Justus van der Nyport: Kanizsa 1686. ltsz.: 90.21.6.
163x106 mm
21. Justus van der Nyport: Lenti 1686. ltsz.: 90.21.1.
156x98 mm
22. Justus van der Nyport: Csobánc 1686. ltsz.: 90.21.2.
158x98 mm

23. Justus van der Nyport: Szentgrót 1686. ltsz.: 90.21.3.
158x100 mm
24. Justus van der Nyport: Zrínyivár 1686. ltsz.: 90.21.4.
162x104 mm
25. Justus van der Nyport: Lendva 1686. ltsz.: 90.21.5.
160x100 mm
26. Justus van der Nyport: Hegyesd 1686. ltsz.: 92.1.3.
163x103 mm
27. Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), Kanizsa, Eger, Érsekújvár 1683.
390x522 mm
Székesfehérvár, Kanizsa, Eger, Érsekújvár 1683. ltsz.: 90.19.1
390x522 mm
28. Gabriel Bodenehr: Die Burg „Canisha”, Anfang des XVIII. Jh.
135x207 mm
Gabriel Bodenehr: „Canisha” vára, 18. sz. eleje, ltsz.: TGYM. 55.42.
135x207 mm
29. F. Würbel: Die Burg von Nagy-Kanizsa Während der Türkenherrschaft. Kolorierte Lithographie. XIX. Jh.
315x405 mm
Würbel F.: „Nagy-Kanizsa vára a törökuralom alatt”, sz. litográfia, 19. sz. ltsz.: TGYM 55.71.
315x405 mm
30. Szentgrót 1665 ltsz.: 92.1.1.
146x196 mm
31. Lenti 1665 ltsz.: 92.1.2.
147x195 mm
32. Zalaegerszeg vor 1826
240x330 mm
Zalaegerszeg 1826 előtt. ltsz.: 50.6.14.
240x330 mm
33. Zalaegerszeg 1857, ltsz.: 50.6.12.
160x210 mm
34. Zalaegerszeg 1860–70. ltsz.: 50.6.13.
135x158 mm
35. L. Rohbock: Füred von Balaton her gesehen. 1848
118x172 mm
L. Rohbock: Füred a Balaton felől, 1848. ltsz.: HKM 1745
118x172 mm
36. L. Rohbock: Balaton-Füred, 1848. ltsz.: HKM 1488.
121x167 mm
37. L. Rohbock: Badacsony am Balaton 1848
120x167 mm
L. Rohbock: Badacsony a Balaton mellett 1848. ltsz.: HKM 1490
120x167 mm
38. L. Rohbock: Szigliget am Balaton 1848
120x175 mm
L. Rohbock: Szigliget a Balatonnál 1848. ltsz.: HKM 1491
120x175 mm
39. L. Rohbock: Sümeg 1848. ltsz.: HKM 1492
122x165 mm

40. L. Rohbock: Die Abtei von Tihany 1848
121x168 mm
L. Rohbock: A tihanyi apátság 1848. ltsz: 84.22.1.
121x168 mm
41. L. Rohbock: Keszthely, 1484. ltsz: 50.6.8..
124x174 mm
42. Miklós Szerelmey: Rezi. Mitte des XIX. Jh.-s
117x173 mm
Szerelmey Miklós: Rezi, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1730
117x173 mm
43. Miklós Szerelmey: Tátika. Mitte des XIX. Jh.-s
118x178 mm
Szerelmey Miklós: Tátika, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1731
118x178 mm
44. Miklós Szerelmey: Füred. Mitte des XIX. Jh.-s
116x175 mm
Szerelmey Miklós: Füred, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1733
116x175 mm
45. Miklós Szerelmey: Csobáncz. Mitte des XIX. Jh.-s
117x177 mm
Szerelmey Miklós: Csobáncz, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1734
117x177 mm
46. Miklós Szerelmey: Die Bucht und der östliche teil von Badacsony. Mitte des XIX. Jh.-s
117x174 mm
Szerelmey Miklós: Az öböl és Badacsony keleti része, 19. sz. közepe ltsz: HKM 1735
117x174 mm
47. Miklós Szerelmey: Die Bucht und der westliche teil von Badacsony. Mitte des XIX. Jh.-s
117x174 mm
Szerelmey Miklós: Az öböl és Badacsony nyugati része, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1736
117x174 mm
48. Miklós Szerelmey: Sümeg. Mitte des XIX. Jh.-s
116x177 mm
Szerelmey Miklós: Sümeg, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1746
116x177 mm
49. Miklós Szerelmey: Tihany. Mitte des XIX. Jh.-s
118x164 mm
Szerelmey Miklós: Tihany, 19. sz. közepe, ltsz: HKM 1732
118x164 mm
50. Geschnitzter Druckstock aus Holz nach einer Zeichnung von Flóris Rómer: Kirche in Keszthely. 2. Hälfte des XIX. Jh.-s
17,5x10 cm
Fa nyomódúc Rómer Flóris rajza után – Keszthelyi templom, 19. sz. 2. fele, ltsz: ZML XV. 8.
17,5x10 cm
51. Geschnitzter Druckstock aus Holz nach einer Zeichnung von Flóris Rómer: Kirche in Keszthely. II. 2. Hälfte des XIX. Jh.-s
9x15 cm
Fa nyomódúc Rómer Flóris rajza után – Keszthelyi templom II., 19. sz. 2. fele, ltsz: ZML XV. 8.
9x15 cm

52. Geschnitzter Druckstock aus Holz nach einer Zeichnung von Flóris Rómer: Szigliget. 2. Hälfte des XIX. Jh.-s
10,5x17 cm
Fa nyomódúc Rómer Flóris rajza után – Szigliget, 19. sz. 2. fele, ltsz: ZML XV. 8.
10,5x17 cm
53. Geschnitzter Druckstock aus Holz nach einer Zeichnung von Flóris Rómer: Die Burg von Alsólendva. 2. Hälfte des XIX. Jh.-s
10x13 cm
Fa nyomódúc Rómer Flóris rajza után – Alsólendva vára, 19. sz. 2. fele, ltsz: ZML XV. 8. 10x13 cm
54. Geschnitzter Druckstock aus Holz nach einer Zeichnung von Flóris Rómer: Die Burg von Sümeg. 2. Hälfte des XIX. Jh.-s
14,5x6,5 cm
Fa nyomódúc Rómer Flóris rajza után – Sümeg vára, 19. sz. 2. fele, ltsz: ZML XV. 8.
14,5x6,5 cm

ANSICHTSKARTEN KÉPESLAPOK

55. Zalaegerszeg, das Denkmal von Ferenc Deák. 1920
Zalaegerszeg, Deák-szobor 1920. ltsz: 76.1.11.
56. Zalaegerszeg, der Platz des Komitatshauses. 1914
Zalaegerszeg, Vármegyeház-tér 1914. ltsz: 82.18.1.
57. Zalaegerszeg, Rákóczi Str. 1925
Zalaegerszeg, Rákóczi utca 1925. ltsz: 82.20.15.
58. Zalaegerszeg, Gymnasium. 1912
Zalaegerszeg, Gimnázium 1912. ltsz: 82.9.8.
59. Zalaegerszeg, der Platz des Komitatshauses. 1905
Zalaegerszeg, Vármegyeház-tér 1905. ltsz: n.
60. Zalaegerszeg, Hauptplatz. 1901
Zalaegerszeg, Főtér 1901. ltsz: M. K. 1120
61. Zalaegerszeg, römisch-katholische Kirche. 1923
Zalaegerszeg, rk. templom 1923. ltsz: 90.10.2.
62. Zalaegerszeg, Hotel zum Goldenen Lamm. 1912
Zalaegerszeg, Arany Bárány Szálloda 1912. ltsz: 82.9.7.
63. Zalaegerszeg, Bad am Fluß Zala mit der Mühle von Kaszaháza. 1915
Zalaegerszeg, Zalafürdő a kaszaházi malommal 1915. k. ltsz: 76.1.33.
64. Zalaegerszeg, der Platz Széchenyi. 1926
Zalaegerszeg, Széchenyi tér 1926. ltsz: 76.1.9.
65. Zalaegerszeg, das Denkmal von Ferenc Deák. 1915
Zalaegerszeg, Deák-szobor 1915. ltsz: 89.3.16.
66. Zalaegerszeg, die Kossuth Straße. 1915
Zalaegerszeg, Kossuth utca 1915. k. ltsz: 90.2.1.
67. Zalaegerszeg, Ansicht. 1916
Zalaegerszeg, Látkép 1916. ltsz: 89.3.17.
68. Zalaegerszeg, die staatliche Handelsoberschule. 1913
Zalaegerszeg, Állami felsőkereskedelmi iskola 1913. ltsz: 76.1.21.
69. Zalaegerszeg, der Ung. Königliche Finanzpalast. 1902
Zalaegerszeg, M. kir. pénzügyi palota, 1902. ltsz: 76.1.2.

70. Nagykanizsa, die neue Honvedkaserne. 1905
Nagykanizsa, Új honvéd laktanya 1905. ltsz: M. K. 783.
71. Nagykanizsa, Begrüßungskarte. 1898
Nagykanizsa, Üdvözlőlap 1898. ltsz: M. K. 584.
72. Nagykanizsa, die Csengeri Straße
Nagykanizsa, Csengeri utca, ltsz: M. K. 546.
73. Nagykanizsa, Hotel zum Goldenen Hirsch. 1906
Nagykanizsa, Arany Szarvas Szálloda, 1906. ltsz: M. K. 818.
74. Nagykanizsa, der Platz Eötvös mit dem alten Gymnasium. 1909
Nagykanizsa, Eötvös tér a régi főgimnáziummal. 1909. ltsz: 76.48.16.
75. Nagykanizsa, die südliche Eisenbahn. 1902
Nagykanizsa, Déli vasút, 1902. ltsz: 76.48.9.
76. Nagykanizsa, die Csengeri Str. 1902
Nagykanizsa, Csengeri út 1902. ltsz: M. K. 548.
77. Nagykanizsa, die Hauptstraße. 1913
Nagykanizsa, Fő út 1913. ltsz: M. K. 554.
78. Nagykanizsa, die Kazinczy Straße. 1918
Nagykanizsa, Kazinczy utca 1918. ltsz: 76.48.40.
79. Nagykanizsa, der Hauptplatz. 1901
Nagykanizsa, Fő tér 1901. ltsz: 76.48.25.
80. Nagykanizsa, das Hotel „Krone“. 1918
Nagykanizsa, Korona Szálloda 1918. ltsz: 76.48.39.
81. Nagykanizsa, der Platz Ferenc Deák. 1911
Nagykanizsa, Deák Ferenc tér 1911. ltsz: 86.20.39.
82. Nagykanizsa, die Honvedkaserne „Erzherzog Josef“ 1910
Nagykanizsa, József főherceg honvéd laktanya, 1910. ltsz: 76.38.7.
83. Nagykanizsa, das römisch-katholische Hauptgymnasium, 1900
Nagykanizsa, róm. kat. főgimnázium 1900. ltsz: 76.48.3.
84. Nagykanizsa, Stadtpalast, 1917
Nagykanizsa, Városi palota 1917. ltsz: 76.48.20.

SONSTIGE ANSICHTSKARTEN ÜBER ZALA EGYÉB ZALAI KÉPESLAPOK

85. Pacsa gegen 1920
Pacsa 1920. k. ltsz: 76.13.3.
86. Zalabér in den 30-er Jahren des XX. Jh.-s
Zalabér 1930-as évek, ltsz: 86.20.86.
87. Pacsa gegen 1920
Pacsa 1920. k. ltsz: 76.13.4.
88. Szentadorján gegen 1920
Szentadorján 1920. k. ltsz: 82.3.1.
89. Kehida gegen 1920
Kehida 1920. k. ltsz: 88.3.2.
90. Zalacsány, das Schloß der Frau des Grafen Josef Batthyány und die röm.-kat. Kirche 1936
Zalacsány 1936. Gróf Batthyány Józsefné kastélya és rk. templom, ltsz: 84.1.14.
91. Zalacsány, Schloß des Grafen Pál Batthyány 1929
Zalacsány 1929. Gróf Batthyány Pál kastélya, ltsz. M. K. 973.

92. Letenye, die Brücke an d. Mur. 1901
Letenye 1901. Mura-híd, ltsz: M. K. 405.
93. Letenye, das Schloß des Grafen Andrássy. 1905
Letenye 1905. Andrássy gróf kastélya, ltsz: 76.44.2.
94. Letenye 1903. ltsz: M. K. 396.
95. Letenye 1913. ltsz: 76.44.1.
96. Zalaszentgrót, das Schloß. 1920
Zalaszentgrót 1920. k. kastély, ltsz: 82.11.4.
97. Zalaszentgrót, die Butterei. 1928
Zalaszentgrót, Vajgyár 1928. ltsz: 76.30.12.
98. Zalaszentgrót, Ziegelwerk mit dem Fischteich. 1928
Zalaszentgrót, Téglagyár a halastóval, 1928. ltsz: 76.30.11.

ANSICHTSKARTEN ÜBER KESZTHELY UND DEREN UMGEBUNG KÉPESLAPOK KESZTHELYRŐL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL

99. Die Burg Csobánc. 1908
Csobánczi vár 1908. ltsz: 90.11.15.
100. Hévíz, Detail über den Kanal. 1907
Hévíz, Csatorna részlet 1907 k. ltsz: M. K. 125.
101. Hévíz, das Heilbad mit dem Krankenhaus. 1907
Hévíz, Gyógyfürdő a kórházzal 1907. ltsz: M. K. 157.
102. Hévíz, 1915
Hévíz 1915. ltsz: 86.20.53.
103. Hévíz, Lesesale und Trinkhallen. Gegen 1910
Hévíz Gyógy- és olvasótermek, 1910. k. ltsz: M. K. 133.
104. Gyöngylak. Gegen 1910
Gyöngylak 1910. k. ltsz: M. K. 120.
105. Keszthely, Balatonufer. 1922
Keszthely, Balatonpart 1922. ltsz: 89.3.27.
106. Keszthely, Inselbad. Gegen 1920
Keszthely, Sziget-fürdő 1920. k. ltsz: 90.10.13.
107. Keszthely, Gegen 1920
Keszthely, 1920. k. ltsz: 89.3.23.
108. Keszthely, der Herzogspalast Festetics. Gegen 1920
Keszthely, Herczeg Festetics palota 1920. k. ltsz: 86.24.2.
109. Keszthely, Allee am Balatonufer. 1907
Keszthely, Balatoni fasor 1907. ltsz: 86.24.1.
110. Keszthely. 1901
Keszthely 1901. ltsz: M. K. 252.
111. Keszthely, Inselbad 1902
Keszthely, Sziget-fürdő 1902. ltsz: M. K. 259.

MA

Kat. 4